

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ, НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

МИКОЛАЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА ПРАВА

АРКАСІВСЬКІ ЧИТАННЯ

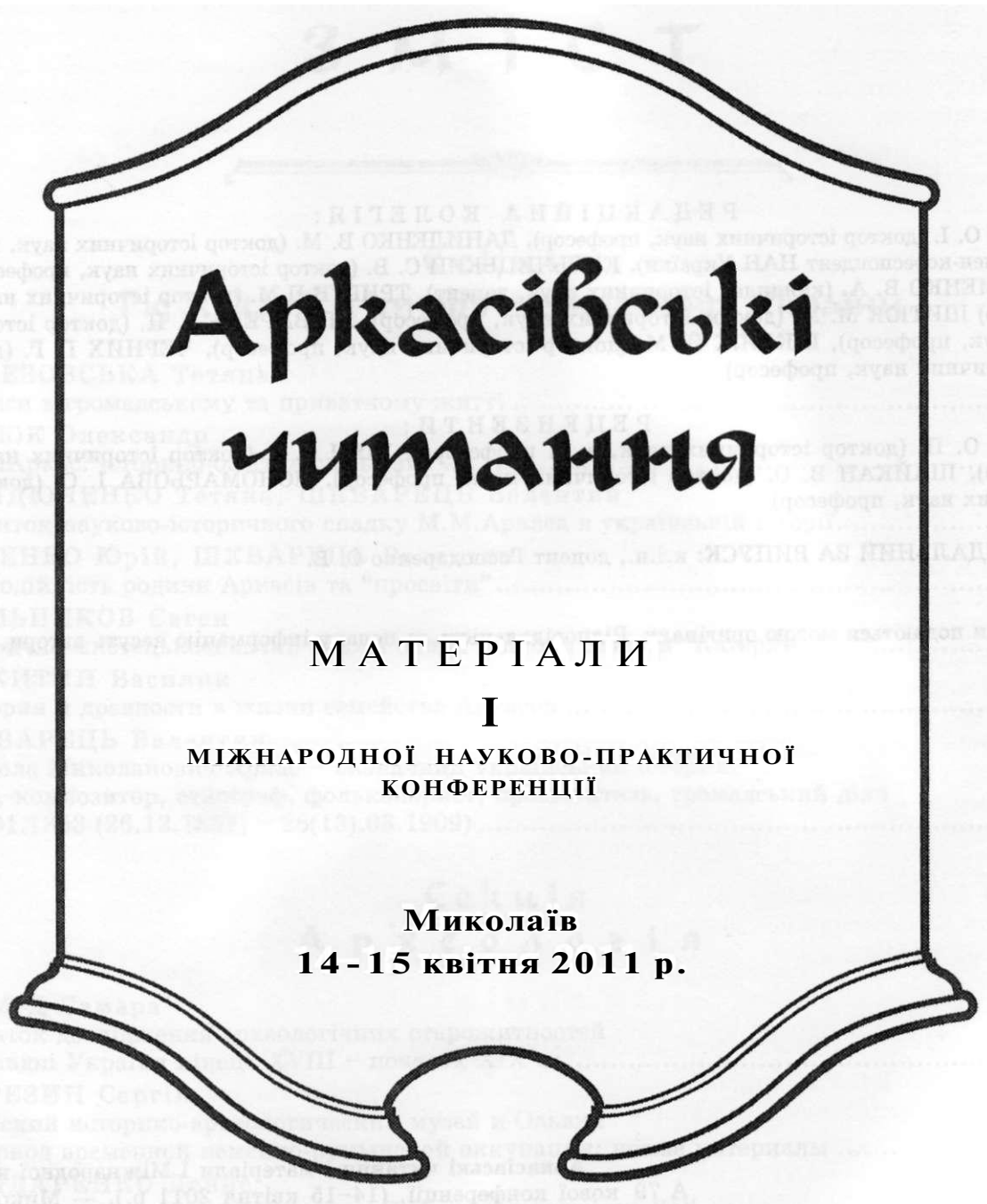

Миколаїв

14–15 квітня 2011 р.

**МАТЕРІАЛИ
І МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ, НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА ПРАВА

Миколаїв
МНУ імені В. О. Сухомлинського
2011

УДК 930.9(075.8)
ББК 63.3
А 79

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Навчально-наукового інституту історії та права Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського (протокол № 7 від 01.03.2011 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ГУРЖІЙ О. І. (доктор історичних наук, професор), ДАНИЛЕНКО В. М. (доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України), КУЛЬЧИЦЬКИЙ С. В. (доктор історичних наук, професор), ПАРХОМЕНКО В. А. (кандидат історичних наук, доцент), ТРИГУБ П. М. (доктор історичних наук, професор) ШИТЮК М. М. (доктор історичних наук, професор), ШКВАРЕЦЬ В. П. (доктор історичних наук, професор), ПІКЛЯЖ Й. М. (доктор історичних наук, професор), ЧЕРНИХ Г. Г. (доктор історичних наук, професор)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

ТРИГУБ О. П. (доктор історичних наук, в. о. професора), КІЯН О. І. (доктор історичних наук, професор), ШАЙКАН В. О. (доктор історичних наук, професор), ПОНОМАРЬОВА І. С. (доктор історичних наук, професор)

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА ВИПУСК: к.і.н., доцент Господаренко О. В.

Матеріали подаються мовою оригіналу. Відповідальність за подану інформацію несуть автори.

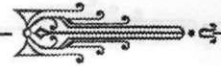
Аркасівські читання : матеріали I Міжнародної наукової конференції, (14-15 квітня 2011 р.). — Миколаїв : МДУ імені В.О.Сухомлинського, 2011. — 322 с.

До збірника увійшли матеріали доповідей та повідомлень учасників I Міжнародної наукової конференції "Аркасівські читання". Публікації присвячені актуальним питанням археології, всесвітньої історії, історії України, етнології, етнографії, історіографії та політології.

Для археологів, істориків, краєзнавців, вчителів історії та учнів шкіл, викладачів та студентів ВНЗ, а також для тих, хто цікавиться історією.

УДК 930.9(075.8)
ББК 63.3

© МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2011

Секиія Ріг Аркасів в історії та культурі України

БЕРЕЗОВСЬКА Тетяна Аркаси в громадському та приватному житті	10
БІЛЮК Олександр М.М.Аркас: історико-освітня спадщина	12
БУНДЮЧЕНКО Тетяна, ШКВАРЕЦЬ Валентин Відбиток науково-історичного спадку М.М.Аркаса в українській історії	15
ГУЗЕНКО Юрій, ШКВАРЕЦЬ Валентин Благодійність родини Аркасів та "просвіти"	18
МЕЛЬНИКОВ Євген Історично-мистецькознавчий аналіз опери Миколи Аркаса "Катерина"	20
НИКИТИН Василик История и древности в жизни семейства Аркасов	23
ШКВАРЕЦЬ Валентин Микола Миколайович Аркас - визначний український історик, поет, композитор, етнограф, фольклорист, просвітител, громадський діяч (07.01.1853 (26.12.1852) - 26(13).03.1909)	27

Секиія Археологія

АХМІД Самара Початок дослідження археологічних старожитностей на півдні України кінець XVIII - початок XIX ст.	32
БЕРЕЗИН Сергій Одесский историко-археологический музей и Ольвия в период временной немецко-румынской оккупации: новые материалы	34
БОНДАРЕНКО Денис Археологічні дослідження острова Березань наприкінці XIX ст.	36
ВАСИЛЬЕВ Юрій К источниковой базе неолита Побужья	39
ВАСИЛЬЧУК Александр, НОСКО Светлана, ОЛЕЙНИЧЕНКО Евгений Новый лепной керамический сосуд на Николаевщине	40
ВОЙТЮК Олексій Городні в оборонних системах литовсько-польської доби на території Волині	43
ГОРБЕНКО Кирило, ГРЕБЕННИКОВ Юрій Розкопки городища фінальної бронзи Дикий Сад в 2010 р.	45

секція

**Ріг Аркасів
в історії
та культурі
України**

УДК 94 (477)

Тетяна **БЕРЕЗОВСЬКА**

(Миколаїв, Україна)

АРКАСИ В ГРОМАДСЬКОМУ ТА ПРИВАТНОМУ ЖИТТІ

В статті висвітлюється життєдіяльність найбільш відомих представників роду Аркасів. Оскільки це були особистості знакові, то їх публічне життя зафіксоване в численних документах та виданнях. Аспект робиться на приватне життя родини, реконструкцію сімейних відносин.

Ключові слова: Аркаси, громадське життя, приватне життя, сімейні відносини.

Сучасна історична наука в пошуках нових рішень проблеми реконструкції історичних постатей широко звертається до репрезентації не лише їх громадського, але й приватного життя. Це пояснюється тим, що в приватному житті складається безліч ситуацій, відносна свобода індивідуальних рішень, вчинків, як правило, ширших, ніж у будь-якій іншій сфері. Приватне життя тому є дуже зручним дослідницьким полем для вивчення протиборства між прийнятими стереотипами поведінки та індивідуальними сентенціями особистості.

Проте відомості, які дійшли до нас про Аркасів, носять здебільшого громадський характер. Разом з тим логічні інструментарії історика дають можливість розширити вузькі детермінантні рамки дослідження суспільно-політичних відносин і простежити герменевтику духу історичного персонажу.

Зіставляючи зафіксовані матеріали про "зовнішні" вчинки Аркасів з їх приватними записами, прямо чи завуальовано висловленими думками, а також з розкиданою по зібраних спогадах інформацією, спробуємо реконструювати головні риси визначних представників роду Аркасів в контексті тих історичних подій, в яких вони діяли.

Дещо утаємниченою виступає постать З.А.Аркаса (1793-1866). Все його життя було тісно переплетено з чорноморським флотом. Він ніколи не був одружений, не мав дітей. Не збереглося його листування. Єдиним джерелом, завдяки якому можна судити про його світоглядні установки є "Спогади" його молодшого брата адмірала М.А.Аркаса (1818-1881). В них Захарій постає людиною полісної свідомості, яка інтереси громадські ставить вище за особисті.

Можна навести такий приклад. Під час Кримської війни 1853-1856 рр. братам Аркасам було виділено транспорт для перевезення майна та родинних реліквій з Севастополя до Миколаєва. Їхні будинки знаходилися поруч, проте молодший брат перебував в Санкт-Петербурзі (флігель-ад'ютант Миколи I) і брати участь в перевезенні не мав змоги. Захарій же розпорядився підводами по-своєму. Він покинув напризволяще своє і братове майно і кинувся рятувати відомчу Морську бібліотеку. Він перевіз до Миколаєва 16 тисяч книжок, тим самим врятувавши їх від знищення [1:34]. Доречно буде зазначити, що перші бомби, випущені англо-французькою ескадрою в 1854 р., знищили і приміщення бібліотеки, і будинки бра-

тів Аркасів. Там загинув їхній родинний архів, тому до нас майже не дійшли відомості про їхнього батька Андреаса Аркаса.

М.А.Аркас зробив блискучу кар'єру, пройшовши шлях від юнги до адмірала, генерал-ад'ютанта Олександра II. Він мав державницький світогляд. Справа була у нього на першому місці. Але при цьому він лишався відданим та люблячим сім'янином. Службові обов'язки весь час розлучали його з дружиною. Залишалось листування. Вони писали один одному двічі на день. В фондах Миколаївського краєзнавчого музею зберігається декілька приватних листів М.А.Аркаса дружині. В них постає цілісна чоловіча натура, що опікувалася родиною, палко кохала дружину, дбала про майбутнє дітей [2].

На посаді головного командира Чорноморського флоту, не дивлячись на велику зайнятість по розбудові панцирного суднобудування та комерційно-портової діяльності, М.А.Аркас приділяв значну увагу благоустрою Миколаєва, переймався турботою про простих людей. Великою проблемою для міста на початку 70-х рр. XIX ст. була проблема робочих кадрів. Сезонні робітники не могли задовольнити потреб суднобудування та портового господарства. Особливо багато до міста приїздило сільського люду в сезон навантаження-розвантаження судна в літньо-осінній період. Жили вони, як правило, просто неба в районі морського порту. Розрахунок отримували наприкінці сезону, коли припинялася навігація. Для міста Миколаєва цей день перетворювався в справжнє пекло через масову антисоціальну поведінку сезонників. За декілька днів переважна більшість їх "спускала" зароблені гроші, так і не довізши їх додому. Траплялися і смертні випадки внаслідок п'яних сутичок [3:48]. Так продовжувалося не один рік. Але вирішити проблему було дуже важко. Без робочої сили неможливо було обійтися в навігаційний сезон. Пустити ж коріння в Миколаєві сезонні робітники не могли через брак коштів на купівлю житла.

На другий рік свого губернаторства М.А.Аркас вирішив цю нагальну проблему. Він добився від уряду, щоб пустуючи землі морського відомства в Спаському урочищі, було виділено під забудову для всіх бажаючих оселитися в Миколаєві. Землю порізали на ділянки. Людям, які взяли землю, надавався кредит в 300 крб. з мінімальною виплатою на десять років. Будівельні матеріали надавалися за пільговими цінами [4].

Цікавою і характерною подробицею цього адміральського заходу був той факт, що в своєму піклуванні про сезонників М.А. Аркас керувався турботою про їх родини. Його непокоїло, що зароблені важкою працею гроші замість того, щоб потрапляти в сім'ю, бездарно пропивалися по кабаках [5].

Джерела зберегли відомості про благодійність родини Аркасів. Так, М.А. Аркас заповідав дитячому притулку Миколаївського благодійного товариства капітал в розмірі 200 тис. крб. Він відремонтував за власний кошт церкву Всіх Святих на Миколаївському цвинтарі, а також побудував вежку каплицю для хрещення немовлят [6]. Його кина, Софія Петрівна, поділяла погляди чоловіка, завжди була його опорою і порадицею. В російсько-турецьку війну 1877-1878 рр. вона опікувалася пораненими, допомагала з оформленням пенсій. В 1877 р. за плідну благодійну діяльність була нагороджена Орденом Святого Червоного Хреста [7]. До останніх днів життя С.П. Аркас залишалась Почесним членом Миколаївського благодійного товариства. Під вікнами її будинку завжди стояла юрба злиденного люду, чекаючи її виходу і роздачі пожертви [7].

С.П. Аркас мала дуже м'яку, лагідну вдачу. Вона безмежно любила свого чоловіка і своїх діток, яких втратила всіх ще за життя, крім старшого Миколи. Він став продовжувачем роду і увійшов в історію як український композитор, історик, просвітницький діяч. Мати підтримувала і матеріально, і морально всі творчі проекти свого сина. Якимось стався такий випадок. Микола Миколайович мимохідь щось проронив про брошуру, *ЯКА* начебто його зацікавила. І тут же забув про Яким же був його подив, коли Софія Петрівна, переписавши в читальному залі публічної бібліотеки текст брошури, поклала текст на його робочий стіл.

Змалечку М.М. Аркасу була притаманна мрійливість, чутливість, відчуття прекрасного. Але разом з тим він мав тверді переконання та міцну вдачу. Він, син високого імперського посадовця, вперто вбирався в український народний одяг.

Влітку це була вишита сорочка та солом'яний бриль, взимку - смушкова шапка та свитка. Ноги були взуті в чоботи. Цей одяг драгував батька, але Микола вперто продовжував його носити.

На другому курсі університету Микола надумав одружитися з селянською дівчиною Яриною і жити простим селянським життям десь на хуторі. Він самостійно посватався. Батьки Ярини дали згоду, батьки ж самого Аркаса нічого не віддали. Микола вирішив вінчатися таємно. Три доби він скакав степами, намагаючись умовити місцевих священників повінчати його, але ті відмовлялися таємно вінчати сина губернатора з простою селянкою. Потім про все дізналися батьки, зчинили лемент і повернули сина до навчання в університеті [8:9-11].

Минуло декілька років і вже на останньому університетському курсі М.М. Аркас, довіряючи своєму приватному щоденнику ліричні почуття до

молодої одеської панянки Франкевич, зробив підсумок, що дорівнює анатомії власного кохання, "Кого я любив?" - задавався юнак питанням. І далі давав вичерпну відповідь, достойну бухгалтерській відомості: 1. Ганнусю - з 1866 по 1869; підсумок - 3 роки. 2. Ольгу Кравчину - з 1871 по 1872; підсумок - 1 рік. 3. Ярину - з 1872 по 1875; підсумок - 3 роки. 4. Глафіру Франкевич - з 1875; підсумок - 1,5 місяці.

Пізніше, збагачений досвідом, М.М. Аркас залишив іронічний запис олівцем на старих юнацьких рядках: "Це я з жиру казався" [10:100].

В студентські роки особливо яскраво виявилася, притаманна всім Аркасам гуманістична спрямованість, ні з чим незрівняна турбота про інших. Сам дуже невибагливий, він всі отримані з дому гроші роздавав тим, хто росив у нього допомоги. Матеріальні прояви побуту його зовсім не займали. Чай з хлібом - це його звичайний обід. Відсутність грошей не пригнічувала юнака. "Витяг гаманець, а останні 20 копійок випали і кудись закотилися" - писав він у щоденнику [8:102].

В родині Аркасів між батьком та сином часто спалахували сутички. Два міцних характери не здатні були до компромісів. Батько бажав бачити Миколу морським офіцером відповідно до родинної традиції. Микола бачив себе якщо не чоловіком селянки, то мандрівним актором театральної трупи свого кума М.Л. Кропивницького. Якимось Микола навіть обізвав свого батька "царським сатрапом". В родині виникла глибока конфліктна ситуація. Про це свідчать листи Софії Петрівни до сина в Одесу, в одному з них вона з розпачем писала: "Ти навіть не припускаєш думки, що я нездатна була б поважати і кохати негідника, навіть якщо б він був батьком моїх дітей [9].

Слід зазначити, що юнацький бунт М.М. Аркаса скоро минув, тим більш, що підґрунтям його виступали не політичні переконання, а бажання самоствердитися і вийти з-під контролю всесильного батька. До того ж усі сімейні конфлікти вмить зникали, коли мова йшла про господарство. І Микола Андрійович, і Софія Петрівна і їхній впертий син Микола любили працювати. Маєток в Богданівці (нині с. Стара Богданівка Миколаївського р-ну) приносив значні прибутки, все було дуже добре налагоджено і бездоганно працювало. Аркаси придбали землю в с. Христофорівка (нині с. Христофорівка Баштанського р-ну). Там М.М. Аркас працював як тесля, сам зробив купальні, ладнав дах на службовому приміщенні [1].

Подружне життя М.М. Аркаса склалося дуже вдало. Його дружина, донька героя Кримської війни капітана I рангу І.П. Шишкіна Ольга, не лише підтримувала матеріальний добробут родини, й поділяла погляди чоловіка. Їхній син та онук не лише прославили рід Аркасів, але й зробили значний внесок в розвиток української культури зі зброєю в руках боролися за незалежність України,

Таким чином, вже ті короткі відомості, що було наведено в статті, репрезентують Аркасів як

людей відповідальних, енергійних, вірних об-
ним ідеалам, креативних обдарованих. А сюжети
з приватного життя двох поколінь родини Арка-
сів підкреслюють і поглиблюють сутність їхніх
вчинків.

3. Денисов А.И. Генерал-адъютант, адмирал
Николай Андреевич Аркас. Биографический
очерк / А.И.Денисов. - Севастополь, 1887.

4. Фонди МОКМ. - Д-11361.
- Д-9955.

6. Фонди МОКМ. - Д-11375.

7. Южанин. - 1898. - 25 червня.

8. Фонди МОКМ - Д-8882

9. Фонди МОКМ. - Д-883.

Джерела та література:

1. Аркас Н.А. Воспоминания // Исторический
вестник. - 1901. - т. 84

2. Фонди Миколаївського обласного краєзнавчо-
го музею (МОКМ). - Д-13535.

БЕРЕЗОВСКАЯ Татьяна

Аркасы в общественной и частной жизни

В статье освещается жизнедеятельность наиболее известных представителей рода Аркасов. Поскольку это были знаковые личности, их публичная жизнь зафиксирована в многочисленных документах. Поэтому внимание привлекает аспект их частной жизни.

Ключевые слова: Аркасы, общественная жизнь, частная жизнь, семейные отношения.

BEREZOVSKAYA Tetiana

Arkases in public and private life

Arcases' family are well-known. The history of family is should be studied. We have do study their official and private life. Arcases' fame is philanthropists. They made a great contribution to building churches and amenity. As they entered history as a naval figures educator and cultural workers.

Key words: Arkases, public life, private life, family's relation.

Наукове видання

Аркасівські читання

МАТЕРІАЛИ

I

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Миколаїв

14 - 15 квітня 2011 р.

Формат 60x84¹/8. Ум. друк. арк. 37,43. Тираж 300 пр. Зам. № 0704-1.

ВИДАВЕЦЬ

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського.
54030, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3375 від 27.01.2009 р.

ВИГОТОВЛЮВАЧ

Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г.В.
54001, м. Миколаїв, вул. Садова, 1.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи МК № 11 від 26.01.2007 р.